

Szakonyi Károly

Színház a polcon

Délelőttre beszéltük meg látogatásunkat Hubay Miklósnál, Lengyel Györgyel mentem fel hozzá a József Attila utcai lakásba. A kamaraszínháznak is beillő szobában fogadott minket, abban a tágas teremben, aminek a végében pódium volt, és mindenütt, asztalon, padlón, ládán könyvek és kéziratok, szétomló dossziékból kihulló lapok hevertek. A *Hová lett a rózsa lelke* című drámájának bemutatására készültünk a debreceni Csokonai Színházban. Miklós libamájjal és tokaji aszúval várt, azt mondta, tizenegy óra körül ez járja, falatozás és kortyolgatás közben folyt a megbeszélés. Decemberben volt a bemutató, szép előadás volt az első világháborúvégi történetről, a balett művész Nyizsinszkij és Wilson elnök találkozásáról egy svájci szállodában, a világbéke vágyának reményében. Ott is, és máskor is láthattam Hubayt a színházcsinálás lázában, a szöveget még a próbák során is ápolgató, tisztázó szenvedélyében.

Nézem a könyvespolcomon a könyveit, a félbemaradt életmű sorozatot, az *Elektra Kiadóház* gondozásában megjelent öt kötetet, a hatodikra meg a többire már nem juttatott támogatást a minisztérium. Nagy gonddal indította útra mindegyiket, átírt, javított, cizellált, *kész* művet akart hátrahagyni. A *Kívül magamon* címet adta az első, indító kötetnek, amiben az antik világ ihlette motívumok nyomán született drámák szerepelnek, a görög mesterek örök érvényű gondolatai nyújtottak Hubaynak kézenfekvő példát a XX. század tragédiáinak ábrázolásához. A következő, *Az én koromban* darabjai akkor születtek, amikor az idő nem kedvezett darabjai elfogadásának, a politika fáradhatatlanul hegyezte fülét az áthallások felfedezésére. *A párkák, Avagy: Isten füle mindent lát* történetét hiába helyezte dél-amerikai környezetbe, hogy ott mutassa meg, hogyan működik a belügyesek lehallgató rendszere a diktatúrában, az itteni mégis magára ismert, és a darab csendben lekerült a műsorról. A firenzei egyetemen jó néhányszor nyitott rá riadt arccal a pedellus: „Professzore! Kifelé! Bombariadó!!”… Ezek voltak azok az idők, amikor Olaszországban és persze másutt is elharapódzott a terrorizmus. A vérbeli drámaíró

azonnal színházba képzelt el hasonló riadalmat. Turnézó társaság kap figyelmeztetést, ha folytatni merik az előadást, felrobbantják a teátrumot. S ebbe komponálta színész barátja, Sinkovits Imre szerep álmát, a Lear királyt, mert miközben annak egy részletét adják, jön a hír, hogy alighanem bombát rejtettek el az épületben. *Te Imre, itt valami ketyeg*, mondja a darab címe. A hazai televízió elkészítette a művet, de színpadra már nem juthatott, még Sinkovits anyaszínházában, a Nemzetiben sem! A *Zsenik iskolája,* ez a bravúrosan szerkesztett, igazán új hangon szóló, minden szokványostól eltérő egyfelvonásos sorsa sem volt egyszerű. Játszották ugyan Dunaújváros kis színházában (közösen az én *Ítéletnapig* ímű, kétszemélyes, és hasonlóképpen börtönben játszódó egyfelvonásosommal egy estén) de igazán Lengyelországban és Itáliában talált érdeklődésre tévében és színpadon. Hubay mindig hangozatta, (fájdalmasan) hogy külföldön nagyobb megértésre talál, mint a hazai színházakban. Például az avignoni Théâtre du Marché igazgatója, Alain Timar adott lehetőséget azzal, hogy a munkája során megismert magyar színészt, Keresztes Sándort meghívta az avignoni fesztiválra, hogy előadja a monodrámát. Keresztes végül franciául is megtanulta és eljátszotta a szerepet. Egyébként a *Zsenik iskoláját* 1957-ben írta, amikor a hatalom félreállította, a börtönbeli rab monológjában a saját túlélési esélyeit boncolgatva. *A bál után* Madách Tragédiájából az Eszkimó-szín tovább írásában az elvadult világot ábrázolja, Ádám távozása után mai-forma emberpár marad a színen, vagyis az eszkimók, az utolsó emberek, akiknek már csak emlék mindaz, ami volt, hiszen nemsokára svábbogarak lepik el a sugártalan napkorong alatt a Földet.

Mindez mutatja, mennyire benne élt a korban, mennyire felfogta drámaírói antennájával a XX. század tragédiáit. Darabjai arról szólnak, amiben éltünk, és azóta is élünk, itt vannak, felkínálkozva a színházaknak, de a színházak kapui zárva maradnak előttük. Itt van ez a megrendítően szép *Elnémulás*, a kis nemzetek nyelvéért érzett felelősség balladisztikusnak mondható drámája. Egy nép addig él, amíg a nyelve él. Észak-Olaszországban, Trieszt–Velence–Udine háromszögben létezik egy kis népcsoport, nyelvüket, a friulit már csak kevesen beszélik. Sorsuk láttán a határon túli magyarság anyanyelvi problémáira lát rá. A népet elnyomók halálra ítélnek egy asszonyt, aki utolsóként őrzi nemzete nyelvét. A szálló alagsorában, ahol, mint siralomházban kivégzésére vár az elítélt, lehallatszik a bálteremben mulatozó megszállók borgőzős lármája. Az asszonyt renegát katona őrzi, aki beenged hozzá egy fiatal katolikus papot. A lelkészt megrendíti a fogoly sorsa, s amikor megtudja, hogy a kihaló nyelv utolsó ismerője, a rövid éjszakán igyekszik minél

több szót megtanulni tőle, hogy hírmondójuk maradhasson. Hubay a drámát a friuliak meghívására a helyszínen írta meg, első ízben ott is mutatták be. Aztán 85. születésnapján a Nemzeti Színházban három színész közreműködésével csupán felolvasva került a közönség elé. Más alkalommal egy firenzei társulat az Olasz Intézetben adott belőle részleteket, de végül a Nagyváradi Színház vendégjátékában során láthattuk a teljes darabot a budapesti Aranytíz színháztermében. De egy jelentős hazai előadás még várat magára. Ahogy sok más, örökérvényű vagy éppenséggel ma is aktuálisnak mondható műve.

Egyik kötetét egy Ady-versből vett mottóval indította útnak: *Bennünk egy szép ország rejtőzik / Mint gím a fekete csalitban.* Találó, mert magában foglalja a Hubay-drámák természetét, tartalmát, szándékát. Darabjaiban a fiatalkori *Hősök nélkül* bemutatója óta, amely politikai botrányt kavart, egy ország rejtőzik tragédiáival, kudarcaival, fájdalmaival, de azért ott a jelző, a *szép* jelentése is, mert a drámaköltő mindig felcsillantja a *csalitban rejtőző* reményt, az erkölcs győzelmét, amit szenvedélyesen hitt és remélt. Valójában egyik darabja sem került zökkenőmentesen a közönség elé. Hol a próbák alatt érkezett hivatali tiltás, hol már eleve nem adtak engedélyt a bemutatásra. Vigasza legtöbbször csak a külföldi premierekben lehetett. Mindig a kényes kérdések izgatták, a múlt és a jelen igazságtalanságai. A Petőfi Színház számára írt *Egy szerelem három éjszakája*, amely Vas István verseivel és Ránki György zenéjével került színre, a háborút viselt nemzedékek tragikus balladája. Az 1957-es *Késdobálók* pedig az akkori időkben megbicsaklott életek drámai rajza, megírásától számítva csak hat év múlva kapott szabad utat a pártcenzúrától. A kor viharainak kiszolgáltatottak sorsa érdekelte, a népi tehetségek bukása, erről írta megrendítő drámáját a fiatal, zseniális színész, Soós Imre öngyilkosságáról. A *Tüzet viszek* 1985-ben került színpadra Bubik István főszereplésével. Több darabjában adott pontos látleletet a diktatúra természetrajzáról. A *Római Karnevál* egy lengyel, drámákat író miniszter budapesti látogatásáról szól, neheztel a magyarokra, hogy nem játsszák műveit, a zavarban lévő hazai protokoll elrendeli, hogy rendezni kell egy ál-próbát, amire meghívhatják a szerzőt, elhitetvén vele, hogy lesz premier. A háború után ártatlanul meghurcolt, és ezért csak jegyszedőként dolgozható színésznőre bízzák a szerepet, így kerülhet végre vissza a színpadra. Tökéletes ábrázolása az egyéni sors és a diktatúra manipulációja közti összefüggésnek.

De ott vannak a Néró-darabok,a Freudról és a monarchiáról szóló drámák, a Bornemissza Péterről írt mű, vagy a lírai *Ők tudják, mi a szerelem,* Berlioz szerelmi találkozásáról, művek sora várná, várhatná a

színre kerülését, de a színházak egyikre sem gondolnak. Hubay jelentős életművet hagyott hátra, szellemi kincseit, amelyeket – úgy tűnik – az utókor félreseper az útból. Talán olyan gazdag a múlt magyar drámák dolgában, hogy nem számít egy-egy életmű kisöprése? Protestálok Hubay Miklósra gondolva. Megérdemli a törődést, mert ő szüntelen törődött a társakkal. Sietett a kortársak bemutatóira, ha idegenben, akkor ott is feltűnt, ahogy az Adáshiba párizsi bemutatóján, „felszaladva" Avignonból, előadás után beszélt a színészekkel, beszélt nekik a magyar darabokról, saját ügyének érezte, az életét tette erre.

Mert Hubay Miklós magyarsága európaiságában nyilvánult meg, műveltségével úgy szolgálta népét, nemzetét a világban, ahogy reneszánsz-kori nagyjaink tették. Drámaíróként, esszéistaként, firenzei professzor-ként kulturális követünk volt, itáliai tanárkodása során olasz diákoknak Ady, József Attila, Radnóti költészetét tanította,megszerettetve a magyar irodalmat. És ugyanígy volt követe a magyar drámának is.

Színház a polcon… De a művek élni akarnak.